

การพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์
อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา*

DEVELOPING THE POTENTIAL OF THE SANGHA OF
THE SANGHA BANG KHLA DISTRICT CHACHOENGSAO PROVINCE

พระใบฎีกาพงษ์ศักดิ์ จันทูปโม, ประเสริฐ ธิลาวั,
พระครูสุธีกิตติบัณฑิต (กฤษฎา กิตติโสภโณ)

Phrabidika PhongSak Jantupamo, Prasert Thilavo,
PhrakruSutheekittibundith (Krisada Kittisobhano)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: 6401204207@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาระดับความคิดเห็น 2. เปรียบเทียบความคิดเห็น และ 3. ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา การวิจัยแบบผสมวิธี การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 143 รูป โดยสุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด 222 รูป จากสูตรของทาโร่ ยามาเน่ การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิควิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. พระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอบางคล้า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยรวมอยู่ในระดับมาก 2. พระสงฆ์ที่มี อายุ วุฒิการศึกษาสายสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ต่างกัน โดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยส่วนพระสงฆ์ที่มีพรรษา และวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย 3. ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ 1) ปัญหาและอุปสรรค คือ ภาพจน์ของพระสังฆาธิการบางรูปที่สร้างความเสียหายต่อส่วนรวม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพของพระสงฆ์ที่ยังมีการประพฤติตนเสื่อมเสีย 2) ข้อเสนอแนะ คือ พระสังฆาธิการควรให้ความสำคัญด้านบุคลิกภาพที่มากขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนา; ศักยภาพ; พระสังฆาธิการ

Abstract

Objectives of this research paper were: 1. To study the opinions, 2 To compare the opinions and 3. To study the problems, obstacles and suggestions for the Sangha potential development of the Sangha Order at Bang Khla District, Chachoengsao Province, conducted by the mixed research methods. The quantitative research collected data using questionnaires with reliability value at 0.809 from 143 samples, randomly drawn from a total population of 222 monks using Taro Yamane formula. The qualitative research, data were collected by in-depth-interviewing 10 key informants and analyzed data using descriptive content interpretation.

The results of the research showed that: 1. The Sangha Order or Buddhist monks at Bang Khla District had opinions about the potential development of the Buddhist monks at Bang Khla District, Chachoengsao Province as a whole at high level. 2. Monks with different age, general educational background, Pali department qualification, and Sangha administrative positions had not different opinions, rejecting the set hypothesis. As for the monks with different degrees and educational qualifications in the Dhamma department, the overall difference was statistically significant value at the level of 0.05, thus accepting the research hypothesis. 3. Problems, obstacles and suggestions were: 1) Problems and obstacles were the stereotypes of some monks that damaged the common good, which showed the personality of the monks who still behave degradingly. 2) The suggestion was that the high-ranking administrative monks should pay more attention to personality.

Keywords: Development; Potential; Sangha Administrators

บทนำ

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ การศึกษา การเผยแผ่ เป็นต้น แม้จะมีความพยายามเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นมีความทันสมัยขึ้น แต่ยังไม่ทันต่อสภาวะการณ์ของสังคมโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน คือ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และการสาธารณูปการ ซึ่งคณะสงฆ์ยังขาดการบริหารจัดการที่ดี เพื่อสนองต่อภาระงานให้สำเร็จ อีกทั้งเป็นภาระงานสำคัญที่ช่วยบรรเทาอายุกาลพระศาสนาให้ยั่งยืน และสอดคล้องกับแผนการวิจัยด้านประชากร สังคม วัฒนธรรม จริยธรรมตามนโยบายและทิศทางการวิจัยแห่งชาติ พ.ศ. 2551 - 2553 โดยเป็นการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเป็นไปตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับที่ 2) และ (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2535 ซึ่งพระสังฆาธิการทุกระดับในอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา จะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการอย่างเต็มกำลังสามารถ ทั้งในส่วนงานด้านการปฏิรูปการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมให้ทันสมัย โดยยึดหลักธรรมาภิบาล เพื่อเป็นแนวทางในการจัดระเบียบสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ให้เป็นสังคมที่มีความยุติธรรม โปร่งใส มีความเท่าเทียม สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข (บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, 2544) ปัจจุบันวิทยาการในการบริหารจัดการมีความก้าวหน้าเป็นอย่างมาก และคณะสงฆ์ควรศึกษาเพื่อนำมาปรับใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มากขึ้น โดยเฉพาะการดำเนินงานแบบบูรณาการระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเข้าด้วยกัน โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2537) ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์จะต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ เช่น การวางแผน การบริหารทรัพยากรบุคคล การควบคุม เงินทุน รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามนอกจากองค์ประกอบสำคัญเหล่านี้แล้ว ย่อมขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการอีกด้วยว่าจะนำทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์และคุ้มค่าได้มากน้อยเพียงใด (กรมการศาสนา, 2528)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้ทราบถึงการบริหารจัดการในแต่ละพื้นที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร และสอดคล้องกันหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด รูปแบบ และวิธีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ทั้ง 4 ตำบล คือ ตำบลบางสวน ตำบลเสม็ด ตำบลบางกระเจ็ด และตำบลบางคล้า โดยผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในเขตปกครองอื่น ๆ ได้ รวมถึงสามารถพัฒนาองค์กรสงฆ์ให้ทันสมัย เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง

ของสังคมโลก โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ เพื่อสืบทอดอายุกาลแห่งพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนตลอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ คือ เชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยการสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถามโดยกลุ่มตัวอย่าง และเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อนำข้อมูลเชิงคุณภาพสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ

ประชากร และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ได้แก่ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นพระสงฆ์ในพื้นที่ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยแบ่งเป็นคณะสงฆ์ จำนวน 4 ตำบล ได้แก่ คณะสงฆ์ตำบลบางสวน คณะสงฆ์ตำบลบางคล้า คณะสงฆ์ตำบลบางกระเจ็ด และคณะสงฆ์ตำบลเสม็ด รวมทั้งหมด 222 รูป (สำนักงานเจ้าคณะอำเภอบางคล้า, 2564) ขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณโดยใช้สูตรสำหรับการกำหนดกลุ่มตัวอย่างของทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) โดยกำหนดระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ คือ .05 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 143 รูป และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง จำนวน 10 รูป/คน โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย 1) กลุ่มพระสังฆาธิการในอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา 2) กลุ่มผู้นำท้องถิ่นในอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา 3) นักวิชาการด้านการบริหารจัดการ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แก่ แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ซึ่งมีทั้งหมด 3 ตอน ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลลักษณะส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นข้อคำถามแบบปลายปิดแบบตรวจสอบรายการ ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของพระสงฆ์

ที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา และตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ลักษณะข้อคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert, 1932) และหาคุณภาพของเครื่องมือโดยการวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค โดยได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .809 ในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเครื่องมือโดยการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงปริมาณผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 143 รูป และการวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูป/คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมาน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อยืนยันผลการศึกษาเชิงปริมาณจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของข้อมูลความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม

การพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา	ระดับการปฏิบัติ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. ด้านบุคลิกภาพ	3.66	0.80	มาก
2. ด้านเจตคติ	3.78	0.90	มาก
3. ด้านความรู้	3.59	0.89	มาก
4. ด้านทักษะ	3.66	0.79	มาก
5. ด้านความคิดสร้างสรรค์	3.60	0.90	มาก
โดยภาพรวม	3.66	0.72	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า พระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอบางคล้า มีการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.66$, S.D.=0.72) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านเจตคติ ($\bar{X}=3.78$, S.D.=0.90) รองลงมา คือ ด้านบุคลิกภาพ ($\bar{X}=3.66$, S.D.=0.80) ด้านทักษะ ($\bar{X}=3.66$, S.D.=0.79) ด้านความคิดสร้างสรรค์ ($\bar{X}=3.60$, S.D.=0.90) และด้านความรู้ ($\bar{X}=3.59$, S.D.=0.89) ตามลำดับ

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของข้อมูลความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม

การพัฒนาพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา	ระดับการปฏิบัติ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. ด้านการฝึกอบรม	3.39	0.90	ปานกลาง
2. ด้านการศึกษา	3.75	0.78	มาก
3. ด้านการพัฒนา	3.73	0.88	มาก
ภาพรวม	3.62	0.72	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า พระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอบางคล้า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$, S.D.=0.72) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการฝึกอบรม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.39$, S.D.=0.90) ส่วนด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านการศึกษา ($\bar{X} = 3.75$, S.D.=0.78) และด้านการพัฒนา ($\bar{X} = 3.73$, S.D.=0.88) ตามลำดับ

สรุปได้ว่า การพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และพระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอบางคล้า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

2. การศึกษาเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม

พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน (Sig.= 0.238) ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมแตกต่างกัน (Sig.= 0.000) ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสายสามัญต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน (Sig.= 0.189) ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา (Sig.= 0.001) โดยภาพรวมแตกต่างกัน ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน (Sig.= 0.768) ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน (Sig.= 0.095) ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

สรุปได้ว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษาสายสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และ ตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ส่วนพระสงฆ์ที่มีพรรษา และวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา แตกต่าง กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของ คณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ปัญหา และอุปสรรคที่มีต่อการพัฒนา ศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรานั้น เป็นภาพพจน์ ของพระสังฆาธิการบางรูปที่สร้างความเสียหายต่อส่วนรวม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพ ของพระสงฆ์ที่ยังมีการประพฤติตนเสื่อมเสียบางรูปมีความเห็นในทางที่ผิดจากพระธรรม วินัย ไม่ได้มุ่งมั่น หรือส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึง แต่ส่งเสริมให้ เข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ด้านวัตถุมงคล หรือการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์แทน และยังขาดทักษะ ความรู้ ความสามารถ รวมถึงความคิดในเชิงสร้างสรรค์อีกด้วย

ส่วนข้อเสนอแนะ พบว่า พระสังฆาธิการควรให้ความสำคัญด้านบุคลิกภาพ ที่มากขึ้น เช่น การสูบบุหรี่ การแต่งกาย การพูดจา รวมถึงความสะอาดภายในวัด และต้อง ส่งเสริมแนวทางการเผยแพร่ธรรมะที่หลากหลายรูปแบบ เช่น ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น และส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ศึกษาทั้งพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี รวมถึงพระปริยัติธรรม

แผนกสามัญ เพื่อให้พระสงฆ์ และพระสังฆาธิการมีความรู้ความสามารถในการบริหาร
จัดการ และการปกครองที่มีคุณภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะ
สงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา จากผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่
มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
พบว่า โดยภาพรวมทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ประกอบด้วย
1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านเจตคติ 3) ด้านความรู้ 4) ด้านทักษะ 5) ด้านความคิดสร้างสรรค์
ผลการวิจัยอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งนี้เพราะว่า การพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของ
คณะสงฆ์อำเภอบางคล้า ได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างบุคลิกภาพ การจัด
ปฏิบัติธรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาจิตใจ มีการฝึกอบรมให้แก่พระสังฆาธิการอยู่เสมอ ซึ่งมีความ
สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาทรงศักดิ์ ชยวฑฒโน (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการ
พัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 ผลการวิจัยพบว่า
1) สภาพทั่วไปมีการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เช่น
การให้ทุนเพื่อศึกษาต่อ อบรม ทุนงานด้านการปกครองคณะสงฆ์ เรียบนาดี และอบรมการ
ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระญาณกร ปุณณโก
(2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 2 ผลการวิจัยพบว่า
1) พระวิปัสสนาจารย์ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2 มีความรู้และความสามารถอยู่ใน
ระดับที่ดี มีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่พุทธศาสนิกชนได้

2. การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพ
พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วน
บุคคล

พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของ
คณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธ
สมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า อายุของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกันไม่มีผลที่แตกต่าง
ในการแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบาง
คล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสุทิน อธิปญโญ (2560) ได้
ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ใน
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์
ต่อการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอเมือง

จังหวัดชลบุรี จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น วุฒิการศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า พรรษาของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกันมีผลที่แตกต่างในการแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการคณินธิป สุจิตโต (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า 2) ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ พรรษา มีผลต่อความคิดเห็นโดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า วุฒิการศึกษาสามัญของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกันมีผลที่ไม่แตกต่างกัน ในการแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมนตรี จนทรมโม (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล จากการทดสอบสมมติฐาน พระสงฆ์ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางปริยัติธรรม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า วุฒิการศึกษาแผนกธรรมของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกันมีผลที่แตกต่างในการแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระชัย สุนตกาโย (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางแก้ไขปัญหาการ

ปกครองของพระสังฆาธิการ ในอำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบแนวทางแก้ไขปัญหาการปกครองของพระสังฆาธิการในอำเภออุซันต์จังหวัดศรีสะเกษ จำแนกตามสถานสภาพส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มี พระสงฆ์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษาขั้นธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม แตกต่างกัน

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า วุฒิการศึกษาแผนกบาลีของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกันมีผลที่ไม่แตกต่างกัน ในการแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมนตรี จนทรมโม (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลจากการทดสอบสมมติฐาน พระสงฆ์ผู้ตอบแบบสอบถามที่มี วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่า ตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกันมีผลที่ไม่แตกต่างกัน ในการแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูประทีปวัชรารมณ์ (วิเชียร ปญญาทีโป) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กลไกการบริหารจัดการอริกรณ์ของคณะสงฆ์อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ที่ต่อหลักการบริหารจัดการอริกรณ์ของคณะสงฆ์อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา และตำแหน่งหน้าที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อหลักการบริหารจัดการอริกรณ์ของคณะสงฆ์อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถสรุปได้ดังนี้

การศึกษา คือ หลักพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และการศึกษาช่วยให้งานคณะสงฆ์เกิดการพัฒนาในทุกด้าน ซึ่งพระสังฆาธิการจะสามารถดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดได้นั้น ขั้นตอนแรกจะต้องได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะการบริหารจัดการ รวมถึงมีทัศนคติที่ดี

การอบรม คือ การเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความชำนาญ และทัศนคติที่ดีในการปฏิบัติงานและภาระหน้าที่ต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย การอบรมเป็นขั้นตอนของการเรียนรู้แบบจำเพาะเจาะจงในรายละเอียดของงานที่ต้องการปฏิบัติ ซึ่งการศึกษาเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ ส่วนการอบรมเปรียบเสมือนเส้นเลือดฝอย ที่จะต้องลงรายละเอียดมากขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสาระงานที่พระสังฆาธิการจะต้องนำไปปฏิบัติ

การพัฒนา คือ การดำเนินงานเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า โดยอาศัยทักษะความเชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการ เช่น การวางแผน การกำหนดโครงสร้างการปฏิบัติงาน การสั่งการ การควบคุมดูแล รวมถึงติดตามผลของงาน โดยพระสังฆาธิการจะต้องมุ่งเน้นการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) การปกครอง

- 2) การศาสนศึกษา 3) การเผยแผ่ 4) การสาธารณูปการ 5) การศึกษาสงเคราะห์
- 6) การสาธารณสงเคราะห์

การแต่งตั้ง คือ การมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบในการดำเนินงานให้แก่พระสังฆาธิการ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเมื่อมีหน้าที่ในการดำเนินการย่อมที่จะมีอำนาจในการบริหาร หรือการปกครองได้ถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบ และขั้นตอนอย่างเคร่งครัด หากละเลยต่อการปฏิบัติหน้าที่ก็อาจจะส่งผลเสียต่อพระสังฆาธิการได้เช่นกัน ดังนั้นพระสังฆาธิการจึงต้องให้ความสำคัญต่อหน้าที่ของตน เพื่อให้งานคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

การปฏิบัติงาน คือ การดำเนินการตามกระบวนการ หรือขั้นตอนอย่างเป็นระบบ เพื่อให้งานคณะสงฆ์บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยพระสังฆาธิการจะต้องมีความมุ่งมั่น ใส่ใจในการทำงาน เพราะผลของงานจะบ่งบอกถึงศักยภาพของผู้ปฏิบัติงาน และสามารถชี้วัดถึงอุปนิสัย หรือความเหมาะสมที่ควรจะได้รับ การแต่งตั้ง หรือมอบหมายหน้าที่ในการปฏิบัติงานหรือไม่ ดังนั้นค่าของคนย่อมขึ้นอยู่กับผลของงานเป็นสำคัญ

การประเมินผล คือ การรวบรวมข้อมูลของการดำเนินงาน เพื่อวิเคราะห์หาผลลัพธ์ที่ได้ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดหรือไม่ หากไม่เป็นไปตามที่กำหนดไว้ ก็ต้องมีการตรวจสอบให้ทราบถึงสาเหตุของความบกพร่อง และนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น โดยพระสังฆาธิการต้องหมั่นประเมินผลของงานอยู่เสมอ หากพบข้อบกพร่องต้องรีบดำเนินการแก้ไข จึงจะทำให้งานของคณะสงฆ์ เกิดการพัฒนาต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. พระสังฆาธิการระดับอำเภอ ควรกำหนดนโยบายในการจัดการเรียนการสอนอย่างเข้มแข็ง ทั้งครูสอนและนักเรียน และเร่งสร้างบุคลากรทางการศึกษาให้มากขึ้น โดยเฉพาะควรดำเนินการจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาประจำอำเภอในทุกอำเภอ

2. พระสังฆาธิการระดับอำเภอ ควรกำหนดนโยบายให้พระสังฆาธิการได้ร่วมกันสร้างสรรค์แนวทางในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์โดยตรงไปตรงมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น

3. พระสังฆาธิการระดับอำเภอ ควรกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา การบริหารจัดการพระสังฆาธิการตามลำดับขั้นปกครองลงมา รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้บังคับบัญชา โดยมีแผนระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ เกิดความมั่นคงและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรมีการประเมินผลการดำเนินงานทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ทั้งก่อนการเข้ารับการฝึกอบรมและภายหลังจากการฝึกอบรม และบันทึกการเปลี่ยนแปลงในทุกครั้งที่มีการฝึกอบรม
2. ในการจัดกิจกรรมฝึกอบรม การสัมมนา ควรเชิญบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์สูง เพื่อเป็นวิทยากรในการอบรมหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ
3. พระสังฆาธิการระดับอำเภอ ควรจัดทำหลักสูตรการอบรมพระสังฆาธิการในเขตปกครองทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรบุคคลของหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานคณะสงฆ์ โดยเน้นการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน (การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์)
2. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการและการปกครองของพระสังฆาธิการทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และในแต่ละวัด เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของการดำเนินงานคณะสงฆ์อย่างแท้จริง
3. ควรศึกษากระบวนการในการบริหารจัดการและการปกครองคณะสงฆ์ยุคใหม่ เพื่อให้ทราบข้อมูลที่หลากหลายและมีความทันสมัย สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2528). *คู่มือการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- บุษบง ชัยเจริญวัฒน์. (2544). *ตัวชี้วัดธรรมภิบาล* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- พระครูประทีปวัชรภรณ์ (วิเชียร ปญญาทีโป). (2564). *กลไกการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา* (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระชัย สุนตกาโย. (2560). *แนวทางแก้ไขปัญหาการปกครองของพระสังฆาธิการในอำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ* (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระญาณกร ปุณณโก (ประดาหรัช). (2561). *การพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 2* (ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมนตรี จันทมโม (รักยม). (2560). *ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์* (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาทรงศักดิ์ ชยวฑฒโน. (2563). *การพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 15. วารสารมหาจุฬานาครทรรค*, 7(4), 219-226.
- พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2537). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระสุทิน อธิปถโย. (2560). *การบริหารจัดการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี* (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการคณินธิป สุจิตโต. (2560). *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธของพระสังฆาธิการ ในอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี* (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานเจ้าคณะอำเภอบางคล้า. (2564). *สถิติพระภิกษุประจำพรรษา 2564*. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานเจ้าคณะอำเภอบางคล้า.